

## مبانی اخلاقی و اجتماعی تعامل با غیرمسلمان در آموزه های دینی

یارقلی<sup>۱</sup>

### چکیده

تعامل با غیرمسلمانان، از مسائل مهم جوامع امروزی است که نیازمند توجه به مبانی اخلاقی و اجتماعی است. چالش اصلی، یافتن رویکردی است که ضمن حفظ هویت دینی، به همزیستی مسالمت آمیز و احترام متقابل منجر شود. بررسی این مبانی، می تواند به کاهش تعارضات و تقویت تفاهم بین پیروان ادیان مختلف کمک کند. در آموزه های دینی، تعامل با غیرمسلمانان بر پایه اصول اخلاقی و اجتماعی همچون عدالت، احترام و مدارا استوار است. در عین حال، دعوت به دین و تبیین ارزش های اسلامی نیز از جمله رویکردهای مورد توجه در تعامل با غیرمسلمانان است. این تعامل، با پرهیز از تحمیل و اجبار، بر گفتگوی سازنده و تبادل اندیشه ها استوار است. این مقاله به شیوه توصیفی بوده و به دلبخش اخلاقی: عدالت و انصاف، احترام به کرامت انسانی، حسن خلق و نیکوکاری و وفای به عهد می باشد و اجتماعی نیز: همزیستی مسالمت آمیز، همکاری در امور دنیوی، دعوت به اسلام با حکمت و موعظه حسنه، حفظ استقلال و هویت اسلامی می باشد که تقسیم شد و به هر کدام جداگانه پرداخته است. هدف نهایی، ایجاد جامعه ای مبتنی بر صلح، عدالت و تفاهم متقابل بین پیروان ادیان مختلف است.

**کلیدواژه ها:** آموزه های دینی، اخلاق، اجتماع، تعامل، غیرمسلمان.

---

<sup>۱</sup>. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خاوران، هیدج.

## مقدمه

مبانی اخلاقی و اجتماعی تعامل با غیرمسلمانان، به مجموعه اصول، ارزش‌ها و هنجارهایی اطلاق می‌شود که رفتار و تعامل مسلمانان با افراد غیرمسلمان را در زمینه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی تنظیم می‌کند. این مبانی، ریشه در آموزه‌های دینی، ارزش‌های انسانی مشترک و تجربیات تاریخی دارند و هدف آن‌ها، ایجاد فضایی از احترام متقابل، عدالت، همزیستی مسالمت‌آمیز و همکاری سازنده است. این مبانی، چارچوبی را فراهم می‌آورند که مسلمانان می‌توانند با حفظ هویت دینی خود، به طور مثبت و مؤثر با افراد غیرمسلمان تعامل داشته باشند و در ساختن جامعه‌ای بهتر سهیم شوند.

در دنیای امروز، تعامل با غیرمسلمانان به یکی از مسائل اساسی و چالش‌برانگیز تبدیل شده است. افزایش ارتباطات بین‌فرهنگی و بین‌ادیانی، در کنار جهانی‌شدن، ضرورت پرداختن به این موضوع را بیش از پیش نمایان می‌سازد. با وجود تأکیدات فراوان بر اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی مشترک، همچنان شاهد سوءتفاهم‌ها، تبعیض‌ها و تنش‌هایی هستیم که ناشی از عدم درک صحیح و احترام متقابل است. این مسائل، نه تنها بر روابط فردی و اجتماعی تأثیر منفی می‌گذارند، بلکه می‌توانند به بحران‌های جدی‌تری در سطح جوامع و بین‌الملل منجر شوند. حال سوال اصلی این است که مبانی اخلاقی و اجتماعی تعامل با غیرمسلمان در آموزه‌های دینی چیست؟

سوالات فرعی: ۱- تعریف غیرمسلمان؟

۲- رهنمودهای قرآن و پیامبر در تعامل با غیرمسلمان چیست؟

۳- چالش‌های جوامع اسلامی در رابطه با تعامل با غیرمسلمان چیست؟

در مورد پیشینه مقاله می‌توان به مواردی اشاره کرد که پیرامون این مبحث پرداخته اند:

۱- مقاله «روابط اخلاقی و اجتماعی مسلمانان با غیرمسلمانان از دیدگاه قرآن کریم» از اسماعیل سلطانی شورباخورلو، ۱۳۸۳ش؛ این نوشتار برای پرهیز از تطویل بحث، تنها برخی از روابط اخلاقی و اجتماعی بررسی می‌گردند.

۲-مقاله «بررسی آداب معاشرت در بعد روابط اخلاقی و اجتماعی با غیرمسلمانان از دیدگاه اسلام» از حاتم لطف علی ۱۴۰۲ش؛ ژوهش حاضر با هدف بررسی آداب معاشرت در بعد روابط اخلاقی و اجتماعی با غیر مسلمانان از دیدگاه اسلام و به روش توصیفی و از نوع کتابخانه ای انجام شده است.

۳-پایان نامه «اصول اخلاقی همزیستی مسالمت آمیز با غیرمسلمانان از دیدگاه قرآن و سنت» از محمد علی تجری، ۱۳۹۳ش؛ دین اسلام برای همزیستی مسالمت آمیز مسلمانان با غیر مسلمانان بسیاری از اصول اخلاقی را بیان کرده است که رعایت آن ها الزامی است . از جمله این اصول آزادی عقیده ، امانت داری ، توهین نکردن ، تغافل ، سلام کردن ، گفتگوی احسن و ... می باشند.

## ۱- مفهوم شناسی

### ۱-۱- غیرمسلمان

کافر؛ غیر مسلمان به جهت پنهان ساختن حق یا نعمت الهی، کافر نامیده شده است. کافر از اصل «کُفر» به معنای پوشاندن است<sup>۱</sup> و کُفر در مقابل ایمان به معنای پوشاندن حق<sup>۲</sup> و مقابل شکر و عصیان و امتناع آمده است<sup>۳</sup> و غیر مسلمان به جهت پنهان ساختن حق<sup>۴</sup> یا نعمت الهی، کافر نامیده شده است<sup>۵</sup>.

شیخ طوسی در تعریف اصطلاحی، کفر را انکار توحید، عدل و نبوت پیامبر اکرم(ص) دانسته است<sup>۶</sup> و محقق حلی کافر را به شخص خارج از دین اسلام یا منکر ضروری اسلام تعریف کرده است<sup>۷</sup>. فقهای پس از وی نیز همین تعریف را پذیرفته و کفر را در مقابل اسلام دانسته‌اند؛

---

۱. جوهری، الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیه، ۸۰۷/۲-۸۰۸؛ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ۱۹۱/۵.

۲. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ۱۹۱/۵؛ زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ۴۵۰/۷.

۳. فراهیدی، کتاب العین، ۳۵۶/۵.

۴. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ۱۹۱/۵.

۵. جوهری، الصحاح، تاج اللغة و صحاح العربیه، ۸۰۸/۲.

۶. طوسی، الاقتصاد، ۱۴۳.

۷. حلی، محقق، شرائع الاسلام، ۴۵/۱.

اما محدث بحرانی با استناد به برخی از روایات، کسانی را نیز که منکر اصل امامت‌اند کافر دانسته است<sup>۱</sup>؛ البته فقهای دیگر با نظر او مخالفت کرده‌اند<sup>۲</sup>.

امام خمینی با نقد کلام محدث بحرانی و اشاره به اینکه کفر مراتب دارد، مراد از کفر در اصطلاح فقه را مقابل اسلام دانسته است و اسلام به معنای اعتقاد به خدا، توحید و نبوت است. به نظر ایشان دیگر مراتب کفر که انکار امامت نیز یکی از آنها است، موجب کفر فقهی و ترتب آثار آن نمی‌شود<sup>۳</sup>؛ از این رو ایشان مفهوم کافر را مساوی با مفهوم غیرمسلمان می‌داند<sup>۴</sup> و این معنا را علاوه بر موافقت با ارتکاز شرعی، برگرفته از ادله شرعی می‌شمارد و معتقد است ظاهر روایاتی که خلاف این معنا را می‌رسانند، باید توجیه شوند<sup>۵</sup>. ایشان همچنین منکر ضروریات دین را اگر انکار او به انکار خدا یا رسول خدا(ص) بینجامد، کافر می‌داند<sup>۶</sup>.

## ۲-۱-۱ اخلاق

اخلاق، جمع خلق و خلق است به معنای سرشت، خوی، طبیعت و امثال آن؛ که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می‌رود که با بصیرت درک می‌شود<sup>۷</sup>؛ در مقابل خلق که به صورت ظاهری انسان گفته می‌شود، که با چشم قابل رویت است<sup>۸</sup>.

در عین حال شایع‌ترین کاربرد اصطلاحی اخلاق در میان اندیشمندان اسلامی عبارت است از «صفات نفسانی راسخ و پایداری که موجب می‌شوند افعالی متناسب با آن صفات به سهولت و بدون نیاز به تامل و تروی از آدمی صادر شود». اخلاق تنها شامل صفات نفسانی پایداری است که در نفس رسوخ کرده باشد و شامل صفات ناپایداری که به صورت ملکه نفسانی در نیامده‌اند

۱. بحرانی، الحقائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة(ع)، ۵/۱۸۲-۱۸۳ و ۱۸۷.

۲. وحید بهبهانی، مصابیح الظلام، ۴/۵۲۴-۵۲۶؛ نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، ۶/۵۷ و ۶۱-۶۲.

۳. انصاری، کتاب الطهارة، ۵/۱۴۷؛ خویی، موسوعة، ۹/۲۴۳.

۴. امام خمینی، الطهارة، ۳/۴۲۶-۴۳۵.

۵. امام خمینی، الطهارة، ۳/۴۲۶ و ۴۲۹؛ امام خمینی، تحریر الوسيلة، ۱/۱۱۴-۱۱۵.

۶. امام خمینی، الطهارة، ۳/۴۲۶-۴۲۷.

۷. امام خمینی، تحریر الوسيلة، ۱/۱۱۴.

۸. الزبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۲۵، ص ۲۵۷.

۹. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۸۶.

## نتیجه‌گیری

تعامل با غیرمسلمانان همواره یکی از موضوعات مهم آموزه‌های اسلامی بوده است. این مسئله نه تنها جنبه اخلاقی دارد، بلکه از منظر اجتماعی نیز برای مسلمانان و جوامع اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. قرآن کریم و سیره پیامبر اسلام (ص)، راهنمای اصلی مسلمانان در روابط با دیگران، به‌ویژه غیرمسلمانان، بوده و اصولی نظیر عدالت، صلح‌جویی، حکمت در تبلیغ دین، و حفظ استقلال دینی را به‌عنوان چارچوب این تعاملات معرفی کرده‌اند. در دنیای امروز، با توجه به تنوع فرهنگی و افزایش روابط میان جوامع دینی مختلف، اهمیت توجه به این اصول بیش از پیش مطرح است، چرا که علاوه بر برقراری روابط سالم، زمینه گسترش پیام اسلام نیز فراهم می‌شود. این تحقیق به دویخش اخلاقی: عدالت و انصاف، احترام به کرامت انسانی، حسن خلق و نیکوکاری و وفای به عهد می‌باشد و اجتماعی نیز: همزیستی مسالمت‌آمیز، همکاری در امور دنیوی، دعوت به اسلام با حکمت و موعظه حسنه، حفظ استقلال و هویت اسلامی می‌باشد که تقسیم شد و به هر کدام جداگانه پاسخ داده شد. سیره پیامبر اسلام نیز نمونه‌ای عملی از اجرای این اصول است؛ ایشان همواره تلاش می‌کردند که با غیرمسلمانان، چه مخالف و چه صلح‌طلب، با احترام و عقلانیت رفتار کنند. در نهایت، آموزه‌های اسلامی نه تنها حفظ ارزش‌ها و استقلال هویت دینی مسلمانان را مورد توجه قرار داده‌اند، بلکه تعامل با غیرمسلمانان را به فرصتی برای تحقق عدالت، همزیستی مسالمت‌آمیز، و هدایت انسان‌ها تبدیل کرده‌اند؛ امری که در دنیای کنونی بیش از پیش نیازمند توجه است تا صلح و امنیت جهانی تقویت شود.

## منابع

### \*قرآن کریم.

۱. آراسته خو، محمد؛ *نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی*، تهران، گستره، ۱۳۷۰ ش.
۲. انصاری، مرتضی، *کتاب الطهاره*، قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.
۳. ابن فارس، احمد، *معجم مقاییس اللغة*، تصحیح عبدالسلام محمد هارون، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۴ ق.
۴. ابن منظور، *لسان العرب*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ ق.
۵. ابی علی مسکویه، *تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق*، قم، انتشارات بیدار، بی تا.
۶. ابن هشام، عبدالملک بن هشام، *سیره النبویه*، قم: انتشارات ادیب مصطفوی، ۱۳۶۹ ش.
۷. ابوداود، سلیمان بن اشعث، *سنن ابی داود*، شیخ الاسلام احمد جام (مکتبه البشری)، ۱۳۹۷ ش.
۸. الانصاری القرطبی، محمد بن احمد، *الجامع لاحکام القرآن*، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۶۸ ش.
۹. بحرانی، یوسف بن احمد، *الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة (ع)*، تصحیح محمد تقی ایروانی و سید عبدالرزاق مقرر، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۵ ق.
۱۰. بخاری، محمد بن اسماعیل، *صحیح بخاری*، تهران: انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۵ ش.

۱۱. جعفریان، رسول، *تاریخ سیاسی اسلام تا سال چهلّم*، تهران: انتشارات سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ، ۱۳۶۹ش.
۱۲. جوهری، اسماعیل بن حماد، *الصّاحح، تاج اللّغة و صحاح العربیة*، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۱۳. حلی، محقق، جعفر بن حسن، *شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، تحقیق عبدالحسین محمدعلی بقال، قم، اسماعیلیان، چاپ دوم، ۱۴۰۸ق.
۱۴. خویی، سید ابوالقاسم، *موسوعة الامام الخویی*، التنقیح، الطهارة، ج ۹، تقریر میرزا علی غروی، قم، مؤسسه احیاء آثار الامام الخویی، چاپ چهارم، ۱۴۳۰ق.
۱۵. خمینی، سید روح الله، *کتاب الطهارة*، تهران، مؤسسه تنظیم ...، چاپ دوم، ۱۳۸۵ش.
۱۶. \_\_\_\_\_، *تحریر الوسیلة*، تهران، مؤسسه تنظیم ...، چاپ اول، ۱۳۷۹ش.
۱۷. رازی، فخرالدین محمد بن عمر، *مفاتیح الغیب، (التفسیر الکبیر)*، تهران: نشر اساطیر، ۱۳۷۹ش.
۱۸. رضا، محمد رشید، *ترجمه تفسیر المنار*، ترجمه: سید محمد موسویان صفاخانه، انتشارات نالای رووناکی، ۱۳۹۹ش.
۱۹. زمخشری، محمود بن عمر، *الکشاف عن حقایق غوامض التنزیل*، تهران: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۷۴ش.
۲۰. زبیدی، سید محمد مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*، تصحیح علی هلالی و علی شیری، بیروت، دارالفکر، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.
۲۱. شارع پور، محمود، *جامعه شناسی شهری*، تهران، سمت، ۱۳۸۹ش.
۲۲. شوکانی، محمد بن علی بن محمد، *فتح القدیر*، دارالکلم الطیب، بیروت، ۱۴۱۹ق.
۲۳. شلبی، دکتر احمد، *مقارنّة الادیان، الاسلام*، قاهره: مکتبة النهضة المصریة، ۱۹۸۹م.
۲۴. طوسی، محمد بن حسن، *الاقتصاد الهادی إلى طریق الرشاد*، تهران، چهلستون، چاپ اول، ۱۳۷۵ق.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تحقیق سید هاشم رسولی محلاتی و سید فضل الله یزدی، تهران، ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ش.



۲۶. طباطبائی، سید محمدحسین، *المیزان*، قم: انتشارات دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳ ش.
۲۷. فیض کاشانی، محمدبن شاه مرتضی، *تفسیر صافی*، تهران: انتشارات صفا، ۱۳۶۴ ش.
۲۸. فراهیدی، خلیل بن احمد، *کتاب العین*، تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرای، قم، هجرت، چاپ دوم، ۱۴۰۹ ق.
۲۹. قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۹۱ ش.
۳۰. قمی مشهدی، محمدبن محمد رضا، *کنز الدقائق و بحر الغرائب*، قم: انتشارات شمس الضحی، ۱۳۹۴ ش.
۳۱. مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*، بیروت، موسسه وفا، ۱۴۰۳ ق.
۳۲. مطهری، مرتضی، *آشنایی با علوم اسلامی*، حکمت عملی، انتشارات صدرا، ۱۳۷۴ ش.
۳۳. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۹ ش.
۳۴. نجفی، محمدحسن، *جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*، تحقیق عباس قوچانی و علی آخوندی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ هفتم، ۱۴۰۴ ق.
۳۵. وحید بهبهانی، محمدباقر، *مصابیح الظلام*، قم، مؤسسه العلامة المجدد الوحید البهبهانی، چاپ اول، ۱۴۲۴ ق.

